

KİTAPDIŞI MATERYALLER

(TANIM, İÇERİK, ÖZELLİKLER)

A. Tanım:

Kitapdışı materyal (nonbook - nonprint material): Kitaplar gibi ciltli veya birbirine eklenmiş bölümlerden (kodeks) meydana gelmeyen, baskı veya çıktı biçiminde yayınlanamayan bilgi kaynaklarına verilen genel addir. Tanımı, iki ana bölümde ele almak yerinde olacaktır. İlk bölümde yer alan kaynaklar baskı yoluyla çoğaltılmış veya çıktı alınmış ancak kitap gibi ciltlenmemiş birbirinden bağımsız -bazıları bir araya getirilerek kullanılabilen- üretilmiş/yapılmış/tasarlanmış kaynakları ifade etmektedir. Bu grupta yer alan kitapdışı materyal şunlardır:

- ▣ Haritalar (atlas hariç),
- ▣ Pullar (posta, damga, vergi, nonemi), çeşitli zarflar (ilkgün/FDC, özel gün/special day), kartpostallar, memorabilia¹ vb.,
- ▣ Banknotlar,
- ▣ Diğer değerli kağıtlar; senet, bono, diploma vb.

İkinci bölümde yer alan kaynaklar ise baskı yoluyla çoğaltılmamış, ortamlar arasında aktarma veya manyetik-elektronik teknoloji ile kağıt dışı ortama kaydedilmiş ve elle (handmade) üretilmiş olan kaynaklardır. Bunlar:

- ▣ Resimler (tablo, çizim, karikatür, eskiz),
- ▣ Grafikler, teknik çizimler, projeler
- ▣ Notalar,
- ▣ Fotoğraflar,
- ▣ Film ruloları, şeritleri,
- ▣ Ses ve görüntü kayıtları,
- ▣ Maket, diatomalar, modeller, realia^{2/}
- ▣ Slaytlar, dıalar,
- ▣ Oyuncaklar, setler (kit)
- ▣ 3 boyutlu cisimler.

Bu iki temel bölümlendirmeden sonra kitapdışı materyali taşıdıkları genel özellikler, kullanım alanları ve fiziksel özelliklere göre şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

1. Kartografik materyal, harita ve küre.

¹ Bir kişi tarafından üretilmiş veya toplanmış maddi ve/veya manevi değer taşıyan kitap, gazete kupürü, fotoğraf, eskiz/taslak, yazışma-correspondence (mektup, hatırat, seyahat notları/yazıları, müsveddeler, resmi belge niteliği taşımayan diğer yazışmalar), günlük, notlar, gazete, davetiye vb. den oluşan özel derme.

² Doğal yollarla ortaya çıkmamış, üç boyutlu el yapımı araç, maket, sergi malzemesi, takım-set gibi malzemelerden oluşan bütün. Bu materyal genellikle bağış ve satın alma yoluyla sağlanmaktadır.

2. Görsel-işitsel materyal, ses ve görüntü kayıtları, CD, DVD, sanat eserleri, tablolar, film şeritleri, resimler, slaytlar, teknik çizimler, aydınlar,
3. Filatelik materyal, grafik materyal olarak kodlanmaktadır; pullar, zarflar, kartpostallar.
4. Nümizmatik materyal, grafik materyal olarak kodlanmaktadır; kağıt paralar.
5. Fotografik materyal, her türlü fotoğraf
6. Üç boyutlu cisimlerden/objelerden meydana gelir. Objeler: Diaromalar (kum sandığı çalışması), oyunlar, oyuncaklar, modeller, maketler, düzenekler (deneyler ile ilgili).

Kitap dışı materyaller içerdikleri bilgi türü açısından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar bilginin kayıt edildiği ortamda da karşımıza çıkmaktadır. Bilginin kayıt edilme tekniği ve kayıtlı bilginin kullanılmasındaki araçlar da kitap dışı materyali geleneksel kaynaklardan ayırmaktadır. Bu farklılık, kitap dışı materyallerin organize edilmesi, saklanması ve hizmete sunulmasında da bazı özel tekniklerin kullanılmasını gerektirmektedir.

Uluslararası Standart Kaynakçal Tanımlama (*İng. international standart bibliographic description, ISBD (G)*): Kataloglamada noktalama ve giriş öğelerinin düzenini içeren, bilgi merkezlerindeki kaynakların her yönden tanımlanması için genel bir çerçeve belirleyerek, bilgi merkezlerindeki eski tek yazı yapıtlar (ISBD (A)), güncel tek yazı yapıtlar (ISBD (M)), kartografik eserler (ISBD (CM)), bilgisayar dosyaları (ISBD (CF)), süreli yayınlar (ISBD (CP)), dergiler (ISBD (S)), elektronik kaynaklar (ISBD (ER)), kitap dışı belgeler (ISBD (NBM)) ve basılı müzik yapıtları (ISBD (PM)) için oluşturulmuş standart tanımlama.

Yukarıda sıralanan kitap dışı materyalden;

- Birer süreli yayın olarak takvimler,
- Afiş, kartpostal, gravür, reproduksiyon, basılı fotoğraf gibi grafik eserler,
- Veri içeren her türlü slayt, şerit, film parçası, makara, kaset, kartuş, film ve mikroform gibi materyal,
- Her türlü bilgisayar, müzik ve video cihazlarında kullanılmak üzere üretilmiş ses, görüntü ve veri içeren optik ve manyetik ortamlara kaydedilerek çoğaltılmış eserler,
- Prospektüsleriyle birlikte blok veya tek olarak pul ve kağıt paralar,
- Coğrafik, jeolojik, topoğrafik ya da meteorolojik harita, plan ve krokiler.

22.08.2012 tarihinde yürürlüğe giren 6279 sayılı *Çoğaltılmış Fikir ve Sanat Eserleri Derleme Kanunu* uyarınca Milli Kütüphane ve İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne derleme nüshası olarak 2'şer adet gönderilecektir.

B. İçerik

Kitapdışı materyaller genellikle metin ağırlıklı olarak değil ve görsel-işitsel içerikli olarak hazırlanmaktadır. Bu özellik göz önüne alındığında bu materyal türü az oranda metin unsurlarıyla görsel-işitsel içeriğin birleştirilmesi veya ilişkilendirilmesi ile üretilmektedir. Yukarıdaki sınıflandırma da göz önüne alındığında kitap ve süreli yayınlara oranla çok sayıda oldukları ve çeşitli fiziksel özelliklere (medium)³ sahip oldukları bir gerçektir. Kitapdışı materyallerin diğer bilgi kaynaklardan farklı olan en önemli özelliği, kullanılması için farklı teknolojilere de gereksinim duyuyor olmasıdır. Özellikle manyetik-elektronik teknoloji ile üretilmiş olan ve genellikle görsel-işitsel materyal bünyesinde yer alan film, ses kaydı, görüntü kaydı (hareketli film), slayt, dia, mikrofilm ve türevleri, kaset, kartuş, CD, DVD, BlueRay, bilgisayar dosyaları gibi materyal, izlenmesi, duyulması, deşifre edilmesi, oynatılması ve/veya görüntülenmesi için birden çok oynatıcı-görüntüleyici teknolojisine gereksinim duymaktadır. Bu özellik aynı zamanda söz konusu materyalin içeriğinin farklı ortamlara taşınmasında da bir avantaj olarak kabul edilebilir. Ancak söz konusu materyalin kayıt ve erişiminde kullanılan araçların/teknolojinin eskimesi/bozulması ise bu kaynakların kullanılamaması bakımından bir dezavantajdır.

Kitapdışı materyaller, diğer kaynakları tamamlayıcı, detaylandırıcı veya doğrulayıcı özellik de taşımaktadırlar. Yazı ile tam olarak anlatılamayacak konularda/olaylarda/olgularda görsel-işitsel ve grafik yapılarıyla yardımcı kaynaklar olarak da rol üstlenmektedirler.

3

C. Özellikler

Kitapdışı materyaller kaydedildikleri ortam, kaydedilme yöntem/teknikleri, kullanım amaçları, şekil ve uzunlukları, yardımcı araçları/aygıtları, taşıdıkları bilgi parçaları ile birbirlerinden farklı özelliklere sahiptirler. Kitapdışı materyallerin özelliklerini yukarıdaki genel sınıflama içerisinde ele almak farklılıklarını ortaya koymak açısından yerinde olacaktır.

KAYNAKLAR

Anameriç, Hakan. (March-June 2006). "Stamps as an Information Source in the National Library of Turkey", *Library Collections, Acquisitions and Technical Services* 30 (1-2): 117-127.

Harrods Librarians Glossary and Reference Book. (1987). Prepared by Raymond John Prytherch. Aldershot: Gower.

Karakaş, Sekine H., Hakan Anameriç ve Fatih Rukancı. (2008). "How Does Money Inform: A Study on Turkish Banknotes National Library of Turkey

³ Bilginin çeşitli yöntem ve tekniklerle kaydedildiği farklı özelliklere sahip ortam.

Example". ***Library Collections, Acquisitions and Technical Services***
32 (1-2): 86-91.

Reitz, Joan M. (2004). *Dictionary for Library and Information Science*. Westport,
Connecticut: Libraries Unlimited.

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler. (2011). Ankara: Türkiye Bilimler
Akademisi.